

Edebiyat bahçesinden bir meyve...

Tasvîr-i Ahlâk'tan Seçmeler

Ahlâk Atlası

Ahmed Rifat Efendi

Takdim

Pslam ahlâkının asıl kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sünnetidir. Nitekim Hazret-i Âişe (r.anha) kendisine, "**Peygamberimiz'in ahlâkı ne idi?**" şeklinde sorulan suale cevaben, Peygamberimiz'in ahlâkının Kur'ân ahlâkı olduğunu belirtmiştir (*Müslim, "Müsâfirîn", 139*). Bu sebeple İslam ahlâkı, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniye ile başlar. Bu iki kaynak, dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş ve amelî kurallarını belirlemiştir. Böylece daha sonra fıkıh, hadis ve kelâm âlimleri tarafından geliştirilecek olan ahlâk anlayışlarının temelini oluşturmuştur.

İlk insan ve ilk peygamber olan Hazret-i Âdem (a.s.) karşısında Hazret-i Allah'ın emri gereğince melekler secdeye kapanmıştır. Ancak insanın bu üstün ruhî ciheti yanında bir de topraktan yaratılan beşerî ciheti vardır. İşte insandaki bu ikilik, onun ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Hazret-i Allah, insan nefesine günah işleme ve günahlardan sakınma iradesini ilham etmiş, yani ona iyilik ve kötülüğün kaynakları olan kabiliyetleri birlikte vermiştir.

Bütün Müslümanlar, İslam'ın ilk yüzyılında Kur'ân-ı Kerîm'in emrine uyarak hayatlarını Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hâl ve harekâtına göre düzenlemişlerdi. Yaklaşık ikinci yüzyılın başlarından itibaren, temelini Kur'ân-ı Kerîm'den alan ve Peygamber Efendimiz ile Ashab-ı Kiram'ın hayatlarında şekillenen İslâm ahlâkı, varlığını sürdürdü. Böylelikle ahlâka dair eserlerden oluşan zengin bir literatür meydana geldi.

İslâm kültür tarihinde muhteva bakımından ahlâk sahasında çeşitlilik taşıyan edebî türde Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış eserlerin önemli bir yeri vardır. Bunlar; Kabusnâme, Siyâsetnâme, Nasîhatnâme, Pendnâme, Fütüvvetnâme gibi adlarla yazılmış ahlâkî-dinî mahiyette edebî eserlerdir. Tarihin birçok devrinde aralıksız yazılan bu kadim eserler, ahlâkî vecizeler, atasözleri, fıkra ve hikâyeler içeren kitaplardır. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti zamanında yazılan *Tasvîr-i Ahlâk*'tır.

Tasvîr-i Ahlâk, Sultan İkinci Abdülhamid Han devrinde Ahmed Rifat Efendi tarafından kaleme alınmış ahlâkî terimler sözlüğüdür. Mahmud Bey Matbaası'nda 1888 yılında basılan eser, ahlâk meselelerine dair iyi ve kötü huyları içeren kelimelerden müteşekkildir. Müellif, ele aldığı her bir kelimenin önce manasını açıklamış, sonra bazılarını ayet-i kerîme ve hadîs-i şerîflere dayandırarak izah etmiş, bazılarını tarihî menkıbe, hikâye ve kıssalarla süslemiş, arada da âlim ve hikmet sahibi kişilerin sözlerine yer vermiştir.

Yazar, İslam toplumlarının maddî ve manevî ilerlemesinin ancak ahlâkî üstünlükle olacağını, kötü ahlâkın ise düzelebileceğini beyan etmiştir. Bu minvalde ahlâk ilminin öğrenilmesi gerektiğine vurgu yaparak iyi-kötü ahlâkın fayda ve zararlarını, herkesin anlayabileceği bir üslupta eserini kaleme almıştır.

Eserimizi yayına hazırlarken yukarıda bahsettiğimiz *Tasvîr-i Ahlâk* isimli eseri esas aldık. Seçme yaparken günümüzde karşılığı olmayan ve kullanılmayan kelimelere yer vermedik. Sadeleştirirken eserin diline ve üslubuna çok müdahâle etmeden aslına sadık kaldık.

Ahlâk Atlası, günlük hayatımızda eğriyi doğruyu gösterecek, iyiyi kötüyü ayırt etmemize yardımcı olacak ahlâk rehberi niteliğinde bir eserdir. Büyük-küçük her yaştan okurumuza faydalı olmasını temenni ederiz.

Yasin Odabaşı

Müellifin Takdimi

Ahlâk ilmi, değeri yüksek bir ilimdir. Onun büyüklüğü ve şerefine Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hadîs-i şerîfleri yeterli delil olduğu için başka delile ihtiyaç yoktur. Bir hadîs-i şerîflerinde Peygamberimiz, **"Ben, ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."** (Mâlik b. Enes, Muvatta, Husnu'l-Hulk) buyurmuşlardır.

Başka bir hadîs-i şerîflerinde ahlâkla ilgili olarak, **"Kıyamet günü, müminin mîzânında, güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey yoktur. Muhakkak Allâhü Teâlâ, çirkin işler yapan, çirkin sözler söyleyen kimseyi sevmez."** (Sünen-i Tirmizî) buyurmuşlardır.

Yine güzel ahlâkın önemine binaen Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır. **"İman bakımından müminlerin en kâmil olanları, ahlâkı en güzel ve ehline (aile ve akrabasına) en çok iyilik ve merhamet gösterendir."** (Sünen-i Tirmizî)

İslam toplulukları arasında hepimizin istediği maddî ve manevî ilerlemeye ulaşmak ancak ahlâkî üstünlüklerle olur. Bundan dolayı İslam âlimleri bu hususta pek çok kitap telif etmiş, faziletlerini belirterek kötü ahlâkın

düzelmesinin mümkün olduğunu açıklamışlardır. Bundan başka ahlâk ilminin diğer konularına dair malumatta bulunarak bu değerli hizmetlerinden dolayı kıyamete kadar bizleri kendilerine minnettar kılmışlardır.

Öğrenilmesi gereken böyle şerefli bir ilme ve bu maksatla insanlara hizmet etmeyi öteden beri arzu ediyordum. Lakin geçmişte yaşamış ahlâk âlimleri, yazacak bir şey bırakmadıkları için bana da sadece üstün ahlâk ve kötü ahlâkın ahlâk kitaplarında yazılmış özelliklerini, fayda ve zararlarını, çocuklara varıncaya kadar herkesin anlayabileceği açık bir Türkçe ile yazmak kalmıştı. Fakat bilgiye ulaşma konusunda tereddüde düşsem de bazı dostlarımın teşviki üzerine cesaret buldum. Bu muhtasar eseri Sultan İkinci Abdülhamid Han devrinde tamamlamaya muvaffak oldum. Ortaya çıkabilecek kusurumuzun affedilmesini, hata ve eksikliklerin düzeltilip tamamlanmasını bütün gayret sahiplerinden rica eder, dualarını istirham ederim.

Tevfik Allah'tandır.

Ahmed Rifat Efendi

Ahmet Rifat Efendi

Ahmed Rifat Efendi İstanbul'da doğdu. Yağlık-
çızâde adıyla tanınan Şâbanzâde ailesinden
Ispartalı Mehmed Emin Efendi'nin oğludur.
Küçük yaşta Osmanlı maliyesine dâhil oldu, burada yetişti
ve sırasıyla Bahriye muhasebeciliği, İdare-i Bahriyye reis-
liği, Girit defterdarlığı, İzmir Rûsûmat müdürlüğü, Islahat
Komisyonu üyeliği, Eshâm-ı Fevkalâde müdürlüğü, Selâ-
nik defterdarlığı gibi memuriyetlerde vazife aldı. Daha
sonra Muhâsebât-ı Atika muhasebeciliğinden emekli oldu.
1895 yılı başlarında vefat etti. Kabri Fatih'te Emîr Buhârî
Tekkesi'ndedir.

Devlet hizmetlerinin yanı sıra ilmî çalışmalar da
yaptı. Kaynaklarda ressam olduğu kaydedilen Ahmed
Rifat Efendi, tarihe ve ahlâka dair bazı eserler kaleme
aldı. Fakat daha çok *Lûgat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* adlı
kitabı ile tanındı. Bu eser, meşhur şahıslar ve müellifle-
rin biyografileri, önemli olaylar, tarih boyunca kurulmuş
devletler, milletler ve belli başlı şehirlerin tarihî coğraf-
yaları hakkında alfabetik maddeler halinde bilgiler verir.
Eser, kapsamlı bir tarih ve coğrafya sözlüğü sayılsa da
diğer ilimlere dair pek çok bilgiyi de ihtiva etmesi baki-
mından genel bir ansiklopedi niteliği taşımaktadır.

Ahmed Rifat Efendi'nin diğ er eserleri şunlardır:

1. *Nakd  't-Tev  r  h*: Yaratılıştan 1878 yılına kadar gelen bir genel tarihtir. Kronolojik olarak  zet bilgiler veren bu kitap, kaynak eser niteliğini taşımamaktadır (* stanbul 1296*).

2. *Tasvîr-i Ahlâk*: Alfabetik bir ahl  k  terimler söz-l ğ d r (* stanbul 1305*). Eser, aynı zamanda Latin harfleriyle de neşredilmiştir (* stanbul 1975*).

3. *Berg  z  r*: Kınalız de'nin Ahlâk-ı Al  'sinden  zetlediğı bir kitaptır (*Hanya 1291*). Bu eser Berg  z  r-ı Ahlâk adıyla iki kere daha basılmıştır (* stanbul 1315, 1318*).

(Abdülkadir  zcan, "Ahmed Rifat Efendi, Yağılak ızade", *D  A*, C. 2, * stanbul 1989*, s. 130-131)

İçindekiler

Takdim.....	7	Cemal	39
Müellifin Takdimi	10	Cerbeze.....	40
Ahmet Rifat Efendi	12	Cesaret.....	40
İçindekiler	14	Ceza.....	41
Acele.....	19	Cinnet.....	43
Adâvet	20	Cinsiyet	44
Af.....	21	Delalet	47
Akıbet	22	Din.....	48
Akıl	23	Dirayet.....	49
Aşk.....	25	Dostluk	51
Azim	27	Dua	53
Bahane.....	29	Dünya	55
Baht	30	Edep.....	59
Beddua.....	31	Edepsizlik	60
Bedhuy.....	32	Ehliyet	60
Bela.....	33	Emel	62
Boşboğazlık	34	Emniyet	63
Cebir	37	Enaniyet	64
Cehl	37	Esbâb	65

Fazilet.....	67	Hubbü'l-Vatan	105
Firaset.....	67	Hukuk	108
Fırsat	69	Huy	110
Fitne	70	Hürmet	113
Fütüvvet	71	Hüsn-ü Nazar	114
Gaflet.....	75	Hüsn-ü Zan.....	115
Gam	76	Hüzün	116
Gazap.....	77	İbadet	119
Gıpta.....	79	İbret	121
Gıybet	80	İftira	121
Gurbet.....	82	İffet.....	122
Gurur	83	İhlas.....	123
Hakkaniyet	87	İhsan.....	124
Hasbihal.....	87	İhtiyat.....	126
Haset	88	İkbal.....	127
Hastalık	90	İktidar	127
Hata	91	İlim	128
Hayâ	92	İltica	132
Hayır.....	93	İmtihan.....	132
Hazırcevaplılık.....	95	İnat	134
Heva	96	İnsan.....	134
Hıyanet.....	98	İntizam	136
Hicap	99	İsraf	137
Hiciv	99	İstikamet	138
Hile	101	İstirahat.....	139
Hilim.....	102	İsyân.....	140
Himaye	104	İtaat	140
Himmat.....	104	İtibar.....	141

İtimat.....	142	Mülahaza	180
İzzet.....	143	Müşavere	180
Kabiliyet	147	Namus	185
Kanaat	148	Nankörlük.....	186
Kayıtsızlık.....	149	Nasihat	186
Kazanma.....	149	Nedamet	188
Kelam.....	151	Nefis	189
Kıskançlık	153	Niyet.....	190
Kibir.....	154	Nüfuz.....	191
Kin	155	Ömür	193
Koğuculuk.....	156	Re'fet	195
Külfet.....	158	Rekabet.....	196
Latife	161	Rey.....	196
Lütuf.....	162	Rıfk	197
Maarif	165	Rıza.....	199
Mal.....	167	Riya.....	200
Malayani.....	168	Saadet.....	203
Medeniyet.....	169	Sabır	204
Merhamet	169	Sadakat	207
Menfaat	170	Safvet.....	208
Metanet	171	Sanat.....	209
Methetme	172	Sebat.....	210
Minnet	174	Sefahat.....	211
Mizah.....	174	Selamet.....	212
Muhabbet	175	Serkeşlik	213
Mübalağa	178	Servet	213
Mücadele	178	Sıhhat	215
Mükâfat	179	Sıla-i Rahim.....	216

Sır	217	Teyakkuz.....	257
Su-i Zan	219	Tevbe	257
Sükût	220	Uhuvvet	261
Şecaat	223	Ulviyet	262
Şefaât.....	225	Ülfet.....	265
Şefkat.....	227	Ümit.....	266
Şer	229	Vaat	269
Şerafet	230	Vahamet	270
Şükür	231	Vakar.....	270
Tahammül	235	Vakit	271
Tahkir	235	Vazife.....	272
Tamah.....	236	Vefa.....	272
Tasarruf	238	Vehim	273
Tazim.....	239	Vicdan	274
Taziye	240	Yalan.....	277
Tecahül	241	Yemin	279
Teenni.....	242	Zahmet	281
Tefekkür.....	243	Zarafet	282
Teftiş	245	Zekâ.....	283
Tefviz.....	246	Zevk.....	283
Tekdir	247	Zillet	284
Temaruz.....	247	Ziyaret	285
Tembellik.....	248	Zulüm	286
Terakki.....	250	Zühd	287
Terbiye.....	251		
Teşvik	252		
Tevazu	252		
Tevekkül	254		

*"İdrâk-i maâî bu küçük akla
gerekmez,*

*Zira bu terazi o kadar sıkleti
çekmez"*

Acele

Bir şeyi vaktinden önce istemek veya tez davranma gerekliliği demektir.

Eskiden Araplar aceleye, "**pişmanlıkların anası**" derlerdi. Çünkü acele edenler öğrenmeden önce suale, anlamadan önce cevaba, bir şey kesinleşmeden önce cezalandırmaya kalkışırılar. Bu durum mahrumiyet ve pişmanlıktan başka netice vermez.

Acele eden kişi, mantıklı ve doğru hareket edenler tarafından reddedilmiştir. İşleri yoluna koymada aceleci davrananların işi hata ve pişmanlıklarla dolu olacaktır. Bu durumun sonucunun azarlamaya varacağını da kimse inkâr edemez. Çünkü pek çok defa görülmüş ve tecrübe edilmiştir. Her kim iyice düşünmeden bir şeyi yapmaya kalkışırsa, işin neticesinde o şeyden pişman olur.

Öfkelenen kişi sevinçli, hırslı kişi de zengin olmadı gibi, acele eden kimse de beğenilmez. Acele, bir insana bir işi iki defa yaptırır. Kanadı büyümeden uçmak isteyen kuş, acelesinden yırtıcı hayvana yem olur. Sinek de hırslı ve aceleci olduğu için kanaatkâr ve sabırlı örümceğin ağına tutulur.

Adâvet

üşmanlık ve husûmet demektir. Dostlar arasındaki muhabbet bağı bazen devam etmediği gibi husumet de devamlı olmaz. Çünkü ikisi de insanda geçici bir duygudur. Geçici olan şeylerin ise değişmesi ve küçük bir vesileyle kalp sayfasından giderilmesi mümkündür.

Gerçekten nice sadakat vardır ki, dostluktan birlik derecesine varmışken bir sebeple husumete dönüşür. Yine nice düşmanlık vardır ki, ateşi etrafı sarmışken geçen zaman içinde sevgi ve dostluk vadisinde taze su içmiştir.

İşte bu hikmetlerden dolayı akıllı insanlar, düşmanlarını idare etme şartlarını tamamen yok saymazlar. Ancak dostlarının sevgi ve muhabbetlerine de tam itimadı doğru bulmazlar.

Bir kimseyle bir başkası arasında düşmanlık meydana geldiği zaman, onun kötülüklerinden bahsetmek doğru değildir. Çünkü böyle bir şey gizlenemeyeceği için etrafta duyulması düşmanlığı artırır. Bunun sonucunda iki tarafın hâli diğer insanlara eğlence olur. Kimileri bir tarafa, kimileri de diğer tarafa hak verir. İki kişi arasında bu bir mesele hâline gelir. Bundan dolayı edebe uygun olan, sessizliği tercih etmektir. Ya da daha iyisi güzellikle davranıp affetmektir. Çünkü düşman, güzel davranmakla dost olur. Eski maceralar unutulur.

Sürekli düşmanlık, husumet, üzüntü ve huzursuzlukla geçen o aziz ömrüne yazık! Görünüşte dostluk

güdüp fırsat gözeten kişinin düşmanlığı, düşmanlığını açığa çıkaran kişinin düşmanlığından daha zararlıdır. Nitekim hastalığı gizli olan hastayı tedavi etmek, hastalığı belli olan hastayı tedaviden daha zordur.

Af

ataları bağışlamak ve kişinin kendi rızası ile almaya yetkili olduğu hakkından vazgeçmesi manalarına gelir.

Cenâb-ı Hak bu güzel sıfatı; **"Sen bağışlama yolunu tut! İyiliği emret! Ve cahillerden yüz çevir!"** (Araf Sûresi, 199) ve **"Sizin bağışta bulunmanız takvaya daha yakındır."** (Bakara Sûresi, 237) ayet-i celileleriyle ifade buyurmuşlardır. Affetmek en şerefli huylardandır. Af lezzeti, intikam lezzetinden çok daha güzeldir ve olgun kimselerin gönlüne rahatlık verir. Çünkü affetme lezzeti, şeref ve itibarı gösterirken, intikam lezzetinin sonunda ise kötülük ve günah meydana gelir.

Abbasi halifelerinden Me'mun, bir kişiye kızıp huzurunda onun kabahatlerini birer birer yüzüne vurarak sorguya çekiyormuş. Halifenin karşısındaki suçlu kişi, **"Ey müminlerin emiri! Suçluyu cezalandırmak, sinir ve kızgınlığın son bulması demektir. Senin ise cezalandırmaya gücün yetmektedir. Padişahım, benim günahım pek büyüktür. Onu ancak senin gibi bir büyük affedebilir."** diye cevap vermiş.